

(əvvəli ötən sayımızda)

Amma bunun həyata keçməsi üçün insan, sözün əsl mənasında, inanclı olmalıdır: dindar yox, əsl inam daşıyıcısı, tanrı olmalıdır. Bu, əvvəl-axır mütləq baş verəcək. Əsas yola çıxaran ciğirlərdən ən mühümü, düzgün istiqamətə apararı və yolunu digərlərindən daha çox mükəffatlandıran incəsənətdir. Öz qismətini anlamış sənətkar elə bu səbəbdən daha sənətkar olmur. Hər şey şimşək kimi gözqamaşdırarı yeni, "bugünkü həyatda incəsənət də daxil olmaqla, heç nə çiçəklənməyə qadir deyil" düşüncəsinə aparıb çıxarmalıdır. Kimsə bütün bu düşüncələri uydurma adlandıra bilər, amma mən indi, həqiqətən, tam əmin olduğum şeylərdən danışiram.

Əlbəttə ki, məsələnin həqiqiliyi ilə bizim onu necə başa düşməyimiz, hətta öz vəziyyətimiz arasında qaçılmaz bir uçurum var; amma bir başqasının məsələni necə qavraması ilə həqiqi durum arasında açıq-aşkar fərq olduğunu da yadda saxlamaq lazımdır. Subyektiv və obyektivlik arasında əhəmiyyətli fərqlər isə mövcud deyil. Hər şey xəyali və kifayət qədər gözəgörünməzdir. Bütün hallar, o cümlədən insanın özü haqqında təsəvvürləri dəyişkən və qeyri-sabit işarə yığınının başqa bir şey deyil. Tutub saxlanıla bilən qəti dəlillər yoxdur. Hətta mən kitabda qəsdən təhriflərə və deformasiyalara yol versəm belə, son məqamda alacağım nəticə əks haldakı həqiqətdən o qədər də uzaq olmayacaq. Yalan danışdığını gizlətmədən də kifayət qədər səmimi olmaq mümkündür. Yalan, uydurma – həyatın canına hopub. Ruhun dəhşətli sarsıntıları həqiqəti yerindən oynada bilməyəcək. Hər hansı peşəkar bir üsuldən istifadə edib müəyyən effektə nail olmağım heç də hoqqabazlıq demək deyil, o, həyatın mənə bəxş etdiyi xaos, sirli, əlçatmaz təcrübəsini qeyd edən seysmoqrafın titrəyişlərini dəqiq ötürür və kitab yazdığım zaman mən bu təcrübəni yenidən – bir az başqa cür, bəlkə də, daha qarma-qarışıq, daha sirli, daha anlaşılmaz halda yaşayıram. Mübahisəsiz faktlar qatı adlanan və həmişə yenilənən çıxış nöqtəsi mənim daxilimdə özünə möhkəm yer eləyib, nə qədər çalışsam da, ondan canımı qurtara, başqa bir şeyə çevirə, başqa adla kiməsə sıraya bilmərəm.

Amma bunlara baxmayaraq, dünyanın görkəmi dəyişdiyi kimi, hər an, hər nəfəs alıb-verdikcə, o da dəyişir. Bu isə o deməkdir ki, dünyanı təsvir etmək üçün ikiqat görüntü yaratmalısən, – sən hərəkəti dayandırıb, həm də onun fasiləsizliyini verməlisən. Bax həmin vaxt bu ikiqat fənd uydurma bir təəssürat yaradır. İncəsənətin mahiyyəti elə bu yalanlarda, metaforik maskalar yaratmağında deyilmi? Sən axının ortasında lövbər atıb, yalançı niqabı taxmağa razılaşırsan ki, həqiqəti izah edəsən. Tez-tez fikirləşirdim ki, bir kitab yazıb bir neçə səhifənin və ya hətta birçə səhifənin necə yaranmasının şərhini verim. Yəqin, çox qalın bir kitab yazsa bilərdim, orada əsərlərimdən seçilmiş istənilən bir səhifənin izahı verilərdi. Məsələn, izah olunardı ki, mən bu səhifəni necə nəzərdə tutmuşam, sonra o, necə ərsəyə

gəlib, necə dəyişib, hansı əziyyətlərin hesabına baş tutub, ideyanın beynə gəlməsindən etəqana dolmasına kimi nə qədər vaxt keçib, bu yeri yazan vaxt beynimdə hansı fikirlər qaynayıb, onda həftənin neçənci günü idi, özümü necə hiss edirdim, əsəblərim hansı vəziyyətdəydi, yazmağa imkan vermirdilər və ya özüm bu işi yarımçıq dayandırıdım, qələm altından hansı leksik formullar çıxmaq istəyirdi, pozub yenidən necə yazırdım, nədə əlişib- qalırdım, dəyişərək yenidən haradan başlayırdım, sonra əməliyyatın uğursuz keçdiyini gizlətməyə çalışan cərrah kimi axırıncı tikişləri qoyurdum və qərara gəlirdim ki, bu səhifəyə bir də qayıdacağam, amma heç vaxt qayıtmı-

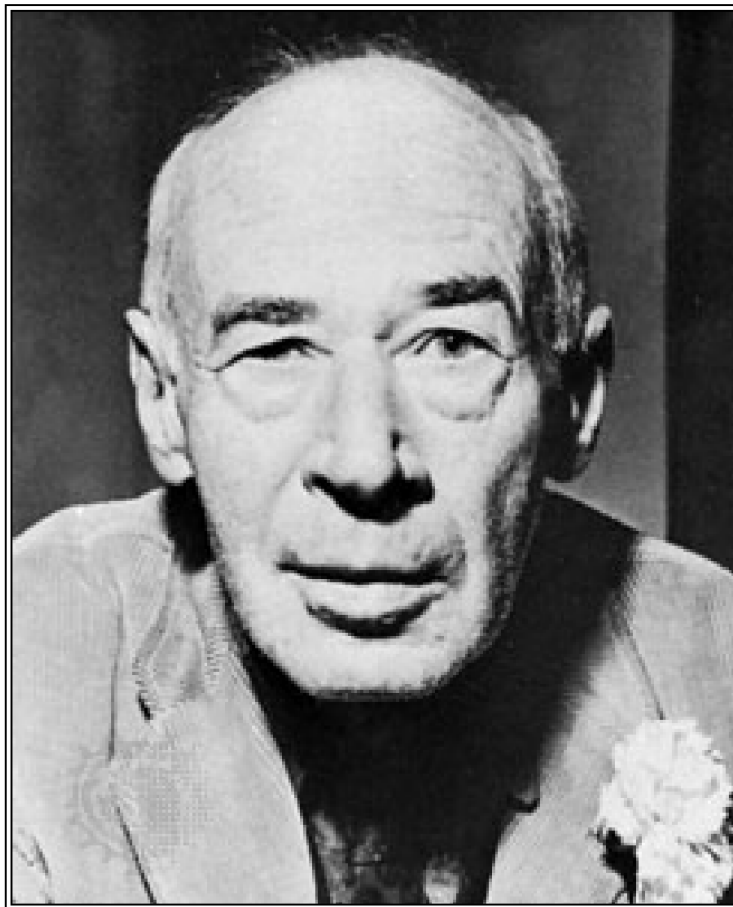
kim izah edə bilər ki, bu necə baş verir, bu iş necə görülür? Əsər haqqında, hətta ən yaxşı, ən ağıllı, inandırmağı bacaran, müəllifə qarşı xeyirxah, xoş münasibət bəsləyən, – düzdür, bu, demək olar, mümkün deyil, – tənqidçilər nə desə də, əgər əsərin yaranmasının əsl prosesi, mexanizmi sənə tanışdırsa, onların fikirləri sənə üçün boş şeydir. Yazdıqlarım sözbəsöz olmasa da, hər halda, aydın və dəqiq yadımdadır; mənim kitablarım – kabinetdə oturub qələm və cədvəllərlə yox, həftələrlə, hər bir hava şəraitində, fiziki cəhətdən hər santimetrini sürünə-sürünə öyrəndiyim, geodezist kimi müayinə etdiyim sahədir. Qısa desəm, bu iş indi də ilk günlərdə olduğu kimi mənim

miş, beynimdə ilişib-qalmış, yarı-sökük hörümçək toru kimi onu bürüyən şeylər olsun. **Əslində, dumanlı, sezilməz heç nə olmur – hətta belə "heç nə"lər də bölünməz və möhkəmdir. Özüm isə hörümçək kimi yəm – hey toxuyuram, hörürəm, öz qismətimə sadıqəm və anlayıram ki, bu hörümçək toru mənim özümdən toxunur, ona görə də heç vaxt mənə tələ qurmayacaq və heç vaxt sona yetməyəcək. Əvvəllər Dostoyevski ilə rəqib olmaq istəyirdim. Ümid edirdim ki, dünyaya qəlbin çilgini və sirli çırpıntılarını göstərəcəyəm, dünya da heyratə gəlib mat qalacaq. Amma tezliklə anladım ki, biz Dostoyevskinin təsvir elədiyi nöqtəni artıq keçmişik, o mənada ki, ruhi aşınma bizi bir**

Mən azadlığa aparan bütün yolları artıq sinamışdım. Gerçəklik adlanan dünyada uğursuzluğa ona uyğunlaşa bilməmək səbəbindən yox, özxoşuma düçar olmuşdum.

Yazıçılıq mənim üçün "aradan çıxmaq", başqa cür desək, gündəlik gerçəklikdən gizlənmək demək deyildi; əksinə, qaynayan, çağlayan bulaqlara çatmaq ümidilə bu çirkli gölməçəyə daha dərinədən baş vurmaq deməkdi. Keçdiyim yola boylanarkən özümü hər bir işə yaranan, istənilən tapşırığın öhdəsindən gələ bilən birisi kimi görürəm. Üzdə olan yeknəsəqlik məni ümitsizləşdirdi. Mən elə bir səltənət istəyirdim ki, orada eyni vaxtda həm ağa, həm də qul olum, bunu isə mənə ancaq incəsənət verə bilərdi. Heç bir istedadla malik olmayan, heç nə bacarmayan, heç nəyə yaramayan, başladığı işin əzəmətinə anlayıb qorxusundan, az qala, dili tutulmuş bir naşı kimi bu dünyaya baş vurdum. Kağız üzərində ən gizli qatlarımdan dartıb çıxardığım həqiqi sözlər peyda olana qədər kerpicləri bir-birinin üstünə qalaqlamağa, milyonlarla sözü tənə gətirməyə məcbur oldum. Utülü danışmağı bacarırdım və bu, mənə mane olurdu; maariflənmiş adama məxsus bütün qüsurlar mənə vardı.

Aldığım təhsil unudub özünə-məxsus yeni bir tərzdə düşünməyi, hiss etməyi, tamam başqa cür görməyi öyrənməliydim, bundan çətin isə dünyada heç nə yoxdur. Ola bilsin, üzüb geri çıxma bilməyəcəyimi görə-görə axına atılmalıydım. Çox vaxt sənətkarlar bu axına əvvəlcədən həlirləşdikləri xilasedici vasitə ilə atılırlar və bu da, adətən, onları məhv edir. Təcrübədən imtina edən heç kəs gerçəklik okeanında səyahət edə bilməz. Əgər həyatda nəsa yaxşılığa doğru dəyişirsə, bu, uyğunlaşmağa görə deyil, hansısa məqsədin arxasında gedə bilmək bacarığı sayəsindədir. "Cəsarət nəticəsiz qalmır"; – Rene Krevel

dim, qayıtsam da, artıq onun üstündən bir neçə başqa kitab yazdığım, yaddaşımdan tamam yox olmuş, amma birdən yenidən zühur etmiş həmin o impulsu döndürdüm. Bəlkə, bir neçə səhifə haqqında da danışmaq, onları bir-biri ilə müqayisə etmək olardı.

Soyuqqanlı tənqidçi üçün o, nəyinsə təcəssümü ola bilər, amma mən onları, həmin o analitik tənqidçiləri çaşıdırardım, onlara göstərirdim ki, ilk baxışdan rahat yazılmış kimi görünən bir səhifə, əslində, tam gərginliyin nəticəsində alınıb, amma digəri - labirint kimi anlaşılmaz olan, çətin oxunan isə – torpaqdan qaynayan bulaq kimi axıb və mən həmin səhifəni elə bil səmt küləyinin köməyi ilə yazmışam. Yaxud bax bu səhifəni hələ yataqda ikən necə düşündüyümü, əynimi geyinmədən necə dəyişdiyimi, sonra masanın arxasına oturub yenidən necə işlədiyimi yazardım. Ya da qeyd dəftərçəmi göstərirdim, həmi görsün ki, istə, canlı, insani sözlər onlara yad olan ən süni stil-mullardan necə yaranır. Hansısa bir kitabı oxuyanda gözüme satılan ifadələri göstərirdim, yazardım, bax bu hissələr mənim təxəyyülümü canlandırıb, amma

üçün adidir, bəlkə, lap vərdiş etdiyimdən də artıq. Kitabın finalını isə fiziki bir hərəkət kimi anlayıram: duruşu dəyişmək lazımdı. Kitab minlərlə başqa cür sonluqla da bitə bilərdi. Onun heç bir hissəsi tamamilə sona çatdırılmamışdı və hər hansı bir yerindən başlayıb davamını yazsa bilərdim; yeni kanallar və tunellər qazardım, yeni evlər, körpülər tikərdim, ora yeni sakinlər yerləşdirərdim, fauna və flora aləmini dəyişərdim, özü də bütün bunlar əsərdə toxunduğum faktlara əvvəlkilərdən daha çox uyğun gələ bilərdi. Əslinə qalsa, mənim yazılarımda əvvəl və sonu olmur. Həyat onu anladığın istənilən məqamdan başlaya bilər; kitab da onun kimi. Ancaq hər bir başlanğıc – istər kitab olsun, səhifə, abzas, ifadə, yaxud cümlə – özü ilə yeni yaranmış həyatı əlaqəni təcəssüm etdirir və hadisələrin həyatilik, fasiləsizlik, zamansızlıq və dəyişməzliyinə mən hər dəfə yenidən baş vururam. Hər bir söz, hər sətir mənim varlığım ilə bağlıdır – istər əməl, hadisə, fakt, hansısa fikir və ya hiss, istək, qaçış, həsrət, arzu, xəyal, qəribəlik, istərsə də, ümumiyyətlə, bütün bitməmiş, düşünülmə-

az da irəli aparıb. Bizim üçün ruh məfhumunun özü yoxa çıxıb, daha doğrusu, o, indi hansısa kimyəvi cəhətdən dəyişilmiş qorxulu bir görkəm alıb. Bizim ancaq məğlub olmuş və hissələrə bölünmüş qəlbin kristal elementlərindən xəbərimiz var. Bu halı müasir rəssamlar yazıçılardan daha açıq- saçıq təsvir edirlər: Pikasodədiklərimin sübutu üçün əla nümunədir. Elə buna görə mənim üçün roman yazmaq İngiltərə, Fransa və Amerikadakı müxtəlif ədəbi cərəyanlara qoşulmaq qədər mümkünsüz idi, çünki onların hamısı dalana aparırdı. Etiraf edirəm ki, həyatın dağınıq, parçalanmış elementlərini müşahidə edəndə, – ruhun həyatından danışırıam, mədəniyyətin yox, – öz parçalanmış, məhv edilmiş "mən"-imdən eyni insafsızlıqla istifadə edərək, onları bildiyim şəkə salmağa məcbur oldum. Bədii formalarda həyata keçirilmiş anarxiya-

Soyuqqanlı tənqidçi üçün o, nəyinsə təcəssümü ola bilərdi, amma mən onları, həmin o analitik tənqidçiləri çaşıdırardım, onlara göstərirdim ki, ilk baxışdan rahat yazılmış kimi görünən bir səhifə, əslində, tam gərginliyin nəticəsində alınıb, amma digəri - labirint kimi anlaşılmaz olan, çətin oxunan isə – torpaqdan qaynayan bulaq kimi axıb və mən həmin səhifəni elə bil səmt küləyinin köməyi ilə yazmışam. Yaxud bax bu səhifəni hələ yataqda ikən necə düşündüyümü, əynimi geyinmədən necə dəyişdiyimi, sonra masanın arxasına oturub yenidən necə işlədiyimi yazardım

ya qarşı heç vaxt düşmənçilik, narahatlıq hissi keçirməmişəm, əksinə, vaxtı ötmüş normaların yoxa çıxmasına həmişə sevinmişəm.

Dəridiciliyi ilə yadda qalan bir dövrə yoxa çıxmağı ləyaqət, hətta məcburi mənəviyyət kimi təsəvvür edirəm. Heç vaxt heç nəyi qoruyub saxlamaq, süni surətdə həyata qaytarmaq və ya divarlar arxasında mühafizə etmək arzusunda olmamışam, əksinə, cavan vaxtlarımdan bu fikirdəyəm ki, dağılma da çiçəklənmə kimi həyatın yaradıcı nöqtəyindən çox cəlbedici və ecazkar bir nümayişidir. Yəqin, onu da boynuma almalıyam ki, yazıçılıq məni həmişə özünə çəkib, çünki bu, mənim üçün yeganə meydan idi və gücümü sinamağa dəyərdi.

deyib və mən bu hikməti ömürlük yadımda saxlamışam. Kainatın bərqərar olduğu məntiq cəsarətlə və ya ən etibarsız dayağa əsaslanan yaradıcılıqla müəyyənləşir. Əvvəl bu cəsarəti iradəli bir hökmə eyniləşdirirlər, amma zaman ötür və onun yerində avtomatik proses qalır, vaxtı gələndə onu da kəsmək, dayandırmaq lazımdır ki, biliklə, bacarıqla, vərdişlə və ya inamla heç bir əlaqəsi olmayan yeni əminlik yarasın. Cəsarət – səni başdan-ayağa sirr olan sənətkarlıqla bağlayır, heç kim bu əlaqəni sözlə ifadə edə bilmir, amma o, mövcuddur və sənə yazdığın hər sözədən boylanır.

Henri Miller

Tərcümə etdi: Ziya Fazil

Səhifəni hazırladı: Tural Turan